

СУТНІСТЬ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ігнатишин Марія Василівна, к.е.н., доц., кафедри
фінансів та кредиту
Мукачівський державний університет, тел.2-13-98
Пиринець Мар'яна Володимирівна, магістр
спеціальності «Фінанси і кредит»
Мукачівський державний університет, тел.2-11-09

У статті наведено теоретичне обґрунтування категорії сталий розвиток, та акцентовано увагу на розробку методичних підходів і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності регулятивного та фіскального потенціалу податків в Україні в контексті сталого розвитку.

Ключові слова: *сталий розвиток, фіскальний інструмент, податковий тягар, моделювання.*

Вступ

Загальносвітова тенденція інтеграції локальних економічних систем в єдину світову економічну систему відбувається на основі концепції сталого розвитку. В контексті ефективного перерозподілу матеріальних, духовних, соціальних благ постає необхідність розгляду податків, яким природно притаманна регулятивна функція. Податки є ефективним інструментом економічної політики уряду в системі регулювання виробничого та відтворювального процесів. Однак тривалий час податки розглядалися виключно як фіскальний інструмент, тому нехтувалася їх здатність впливати на перерозподіл обмежених матеріальних та фінансових ресурсів. Такий підхід призвів до певних структурних диспропорцій в економічній системі України, які стали причиною багатьох соціально-економічних проблем.

Все це обумовлює необхідність подальших досліджень регулятивного потенціалу податків, який останнім часом є об'єктом активних пошуків як на науковому, так і на практичному рівнях.

Концептуальні основи податкового регулювання економіки були предметом уваги відомих іноземних і вітчизняних науковців та практиків. Насамперед слід назвати таких класиків економічної думки, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. М. Кейнс та інші. В Україні ці питання досліджували Б.М. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Ральчук, О. Шубравська, В. Трегобчук, З. В. Герасимчук та багато інших. Незважаючи на значний інтерес до проблем оподаткування, необхідно констатувати, що податкове регулювання економіки, зокрема у вітчизняній теорії фінансів, не вивчалася в контексті вимог так

званої концепції “сталого розвитку”. Вона висуває до регулятивної політики держави, і зокрема за допомогою податкових інструментів, особливі вимоги. До них відносяться: справедливий розподіл продукту, збереження і максимальне відтворення природного середовища, збільшення творчих можливостей людей. Саме недостатнє опрацювання і висвітлення в економічній літературі проблеми податкового регулювання економіки в контексті дотримання вимог сталого розвитку зумовлюють актуальність та практичну значущість теми дослідження.

Метою досліджуваної тематики є теоретичне обґрунтування, розробка методичних підходів і рекомендацій, спрямованих на подальше підвищення ефективності регулятивного та фіскального потенціалу податків в Україні в контексті вимог сталого розвитку.

Результати дослідження.

Сьогодні під категорією сталий розвиток розуміють не лише економічне зростання, а й систему справедливого розподілу результатів цього процесу.

З точки зору економічної теорії сталий розвиток передбачає пропорційну зміну всіх його змінних. Так, Е. Аткинсон та Дж. Стігліц вказують, що значна частина наукової літератури присвячена проблемам сталого або іншими словами збалансованого зростання. Останній означає таку ситуацію, коли темпи зростання (під якими ми завжди маємо на увазі пропорційне зростання) всіх пов’язаних з ним величин залишаються з часом постійними. Таким чином, капітал, праця, сукупне виробництво і загальне споживання – все зростає з постійним темпом (в більшості простих випадків ці темпи однакові). Там, де подібні стійкі траєкторії зростання існують, ми можемо розглядати, як впливають на них зміни параметрів [7].

В економічній літературі під сталим розвитком розуміють такий тип господарювання, який задовольняє соціальні, економічні та екологічні потреби нинішнього та майбутніх поколінь.

Сталий розвиток у формулюванні Світового банку – управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських можливостей [8].

Сталий економічний розвиток – процес структурної перебудови економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища, технологічного і соціального прогресу.

Б. Данилишин визначає сталий розвиток як систему відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом,

нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення [1].

На думку С. Дорогунцова, О. Ральчука, сталий розвиток – це певна траєкторія довготермінового збільшення загального блага людства, яка поділяється на такі складові: соціально-економічну та техногенно-екологічну безпеки [2].

О. Шубравська, на основі аналізу існуючих у літературі визначень, робить висновок, що сталий розвиток – це узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища [6].

В. Трегобчук сталий розвиток визначає як економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля [5].

Як бачимо із наведених визначень, спільною ознакою сталого розвитку є збалансування, врівноваження потреб з ресурсними й екологічними можливостями територій, а також такий розвиток людства та характер використання ним ресурсів планети, який дає змогу задовольняти потреби сьогодення та не підриває потенційні можливості забезпечення потреб наступних поколінь.

Найточніший, на нашу думку, підхід до систематизації вищенаведених термінів, навела З. Герасимчук, яка визначила сталий розвиток як процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Економічна складова. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних — природо-, енерго- і матеріало-зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський капітал) і якою мірою різні види капіталу є взаємозамінними, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і розрахунку. З'явилися два види стійкості — слабка, коли мова йде про не зменшуваному в часі природному та виробничому капіталі, і сильна — коли повинен не зменшуватися природний капітал

(причому частина прибутку від продажу невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваних природних капіталу).

Соціальна складова. Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах.

У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головну цінність, концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

Екологічна складова. З екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Єдність концепцій. Всі три елементи сталого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічного та екологічного елементів породив нові ідеї щодо вартісної оцінки зовнішніх впливів на навколишнє середовище.

Соціально-економічний розвиток та зростання обсягів ВВП відбуваються завдяки використанню ресурсів, тобто факторів виробництва. Усі виробничі ресурси кожної країни у певний період часу обмежені, вони мають кількісну і якісну визначеність.

До основних факторів виробництва та економічного розвитку в класичній економічній науці відносять капітал, працю та землю, тобто трудові ресурси, засоби виробництва у товарній та грошовій формі та природні ресурси [4].

В контексті ефективного перерозподілу матеріальних, духовних, соціальних благ постає необхідність розгляду податків, яким природно притаманна регулятивна функція.

Податки є ефективним інструментом економічної політики уряду в системі регулювання виробничого та відтворювального процесів. Однак тривалий час податки розглядалися виключно як фіскальний інструмент, тому нехтувалася їх здатність впливати на перерозподіл обмежених матеріальних та фінансових ресурсів. Такий підхід призвів до певних структурних диспропорцій в економічній системі України, які стали причиною багатьох соціально-економічних проблем.

Побудова ефективної податкової системи – це складний і довготривалий процес. На наш погляд інструментарієм, на базі якого можна будувати податкову систему за критерієм часової Парето-оптимальності є модель П.Самуельсона. На основі цієї моделі на наш погляд можна вивчати процеси перерозподілу податкового тягаря.

Сутність критерію часової Парето-оптимальності (критерій врахування інтересів поколінь) полягає в тому, що всі рішення про підтримку того чи іншого виду діяльності повинні прийматися з урахуванням майбутніх вигод та витрат. Умова часової Парето-ефективності означає, що дії та їх вплив на стан соціально-економічної системи у теперішньому часі не повинні призводити до погіршення стану соціально-економічної системи у майбутньому. Механізм аналітичної верифікації цього критерію представляється нам найбільш складним з усіх, що пропонуються для застосування. Це пов'язано з тим, що аналіз майбутніх вигод та витрат на відміну від традиційного аналізу вигод та витрат (SWOT-аналіз) передбачає застосування процедур прогнозування поведінки складних багатофакторних систем. Якість прогнозування на довгострокових горизонтах, як відомо, істотно зменшується. Втім це не означає, що необхідно відмовлятися від застосування саме цього засобу для суджень, оскільки інформація про якісний стан економічної системи, її можливі траєкторії розвитку не менш важлива ніж прогноз розвитку, що виражений в числах.

Теоретичним прототипом інструментарію, на базі якого можна будувати податкову систему за критерієм часової Парето-оптимальності є модель життєвого циклу (інша назва – модель суміжних поколінь) П. Самуельсона. Хоча призначення цієї моделі полягає у тому, що вона показує яким чином відбувається перерозподіл поточних заощаджень на користь майбутнього споживання, однак, на нашу думку, на основі цієї моделі можна також вивчати процеси перерозподілу податкового тягаря.

На базі цієї моделі сформульована теорема Гейла-Самуельсона, яка на основі балансових рівнянь моделі суміжних поколінь:

$$\begin{aligned} [1+n](w_t^t - x_t^t) - x_{t-1}^t &= 0 \\ [1+n](w^1 - x^1) - x^2 &= 0, \end{aligned} \tag{1}$$

де друге рівняння, що засвідчує умову стійкої рівноваги системи незалежно від часу (t), показує, що існує максимум два стани стійкої рівноваги:

A. або $r_{t+1} = n$ для усіх t ,

B. або $x^1 = w^1$ для усіх t ,

де n – темпи приросту населення;

w^1 – обсяг ресурсів для споживання в першому періоді;

x^1 – обсяг споживання покоління в першому періоді;

r – ставка дисконту грошових потоків;

x^2 – обсяг споживання покоління в другому періоді.

Перший стан системи (A) є Парето-оптимальним, проте недосяжним.

Другий стан системи (B) не є Парето-оптимальним.

Перший стан не досяжний, оскільки в ринковій економіці відсутній економічний агент, якому б індивід належний до першого покоління міг би передати свої заощадження з тієї метою, щоб спожити їх коли він буде належати до другого покоління [3].

У зв'язку з цим виникає необхідність втручання держави в процеси перерозподілу фінансових потоків у часі. Одним із таких видів фінансових потоків можуть бути податкові платежі, які через систему державних фінансів необхідно перерозподіляти у часі. Умова Парето-оптимальності стосовно податків означає, що приріст податкового тягара (умовно можна вважати за n за припущень, що $x^1 = x^2 \rightarrow \max$, а приріст населення нульовий) повинен дорівнювати ставці дисконту фінансових потоків (розв'язок A) системи 1.1 в майбутньому періоді. У будь-якому іншому випадку зростання податкового тягара більшими темпами ніж ставка дисконту ($n > r$), наприклад шляхом завищених довгострокових державних позик, майбутні покоління повинні сплачувати податків більше за теперішнє покоління. У випадку зростання меншими темпами ($r > n$) податковий тягар перерозподіляється у більшому ступені на теперішні покоління. Таким чином, податкова система, що відповідає цілям сталого розвитку, повинна формуватися також на основі критерію часової Парето-оптимальності. Тільки при дотриманні цієї умови регулятивний механізм податків працює на засадах соціальної справедливості та економічної ефективності [3].

Податкова політика має бути жорсткою, але справедливою, стабільною та зрозумілою платникам податків. Вона повинна впливати на економічну діяльність через

якісно нові та ефективні важелі. Виважене вирішення зазначених проблем сприятиме створенню необхідних умов для роботи підприємств, поліпшенню їх фінансового стану, а отже, і збільшенню податкових надходжень.

Цілі податкової політики: фіскальна (мобілізація частини створеного ВВП держави до централізованого державного фонду для фінансування витрат держави); економічна (вплив на економіку через податковий механізм з метою проведення структурних змін суспільного відтворення, перерозподілу ВНД та ВВП, регулювання попиту та пропозиції, стимулювання підприємницької, інвестиційної та підприємницької діяльності).

Критерії раціональної побудови податкової системи :

- мінімальна кількість податків;
- системність і внутрішня цілісність оподаткування;
- платоспроможність платників податків;
- стабільність;
- розумна достатність;
- рівнонапруженість;
- гнучкість;
- ефективність

Важливий напрям розвитку системи податків – це усунення існуючих суперечностей між фіскальною та регулятивною функціями податків, що можливо, на нашу думку, на засадах зміцнення податкової дисципліни, підвищення рівня свідомості платників податків.

На сьогодні податкова реформа в Україні повинна здійснюватися згідно з визначеними критеріями відповідності сталому розвитку, усунути причини, які гальмують розвиток діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності. Вона повинна регулювати економічну діяльність через якісно нові, а головне - стимулюючі важелі.

До факторів, що впливають на обсяг податкових надходжень до бюджету, відносять макроекономічні чинники: розмір ВВП, який створюється країною, структура платіжного балансу, рівень інфляції, рівень зайнятості населення, платоспроможність населення, нормативно-правове поле законодавчої бази. Крім цього, на обсяг податкових надходжень до бюджету впливають і мікроекономічні чинники: вибір підприємствами виду свого оподаткування, наявність у підприємств податкових пільг, рівень прибутковості суб'єктів господарювання, розмір їх валового доходу, витрати на оплату

праці в структурі собівартості продукції підприємства, середньооблікова чисельність працюючих, ефективність податкового менеджменту підприємств тощо.

Значний вплив на обсяги податкових надходжень до бюджету має група соціально-економічних факторів, яка визначає потужність податкового потенціалу, насамперед базу оподаткування і, відповідно, визначальний для нарахування податкових платежів.

В таблиці 1 наведені фактори впливу на основні види податків.

При виявленні факторів впливу на стан надходжень до бюджету платежів податкового характеру важливим є проведення комплексного аналізу усіх можливих факторів.

Таблиця 1. Визначені фактори впливу на основні види податків

№	Вид податку	Фактори впливу
1	Податок на додану вартість	<ul style="list-style-type: none"> ▪ обсяг ВВП; ▪ зміни кон'юнктури валової доданої вартості за видами економічної діяльності; ▪ валове нагромадження основного капіталу; ▪ показники кінцевих споживчих витрат; ▪ динаміка роздрібного товарообороту підприємств; ▪ рівень інфляції.
2	Податок на доходи фізичних осіб	<ul style="list-style-type: none"> ▪ темпи росту номінального ВВП; ▪ витрати на оплату праці; ▪ рівень мінімальної заробітної плати; ▪ рівень прожиткового мінімуму на одну працездатну особу; ▪ масштаби ухилення від оподаткування; ▪ ставки податку, пільги
3	Податок на прибуток підприємств	<ul style="list-style-type: none"> ▪ обсяги виробленої та реалізованої продукції; ▪ ставки оподаткування; ▪ пільги; ▪ індекс цін виробників; ▪ рівень інфляції.
4	Акцизний податок	<ul style="list-style-type: none"> ▪ платоспроможність населення; ▪ обсяги імпорту та експорту; ▪ обсяги виробництва аналогічних вітчизняних товарів; ▪ ставки оподаткування.
5	Ввізне мито	<ul style="list-style-type: none"> ▪ обсяги імпорту товарів; ▪ рівень інфляції; ▪ курс гривні до долара США та євро.

Оскільки сучасна система оподаткування в Україні відображається великою кількістю податків, зборів та обов'язкових платежів податкового характеру, доцільно

проаналізувати структуру податкових надходжень до Зведеного бюджету за 2010 – 2011 рр., та визначити найбільш вагомі, аналіз яких є першочерговим завданням (табл. 2).

Таблиця 2. Структура податкових надходжень до Зведеного бюджету України за 2010-2011 роки

Доходи	2010 рік		2011 рік	
	млн. грн.	% до загальних податкових надходжень	млн. грн.	% до загальних податкових надходжень
Податкові надходження, у т.ч.:	234 447,7		334 691,9	
➤ податок з доходів фізичних осіб	51 029,3	21,76	60 224,5	17,99
➤ податок на прибуток підприємств	40 359,1	17,21	55 097,0	16,46
➤ податок на додану вартість	86 315,9	36,82	130 093,8	38,87
➤ акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	23 715,3	10,11	26 097,1	7,80
➤ акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	4 600,8	1,96	7 822,1	2,35
➤ ввізне мито	8 556,4	3,65	10 462,8	3,13
➤ рентна плата	-	-	16 822,4	5,03

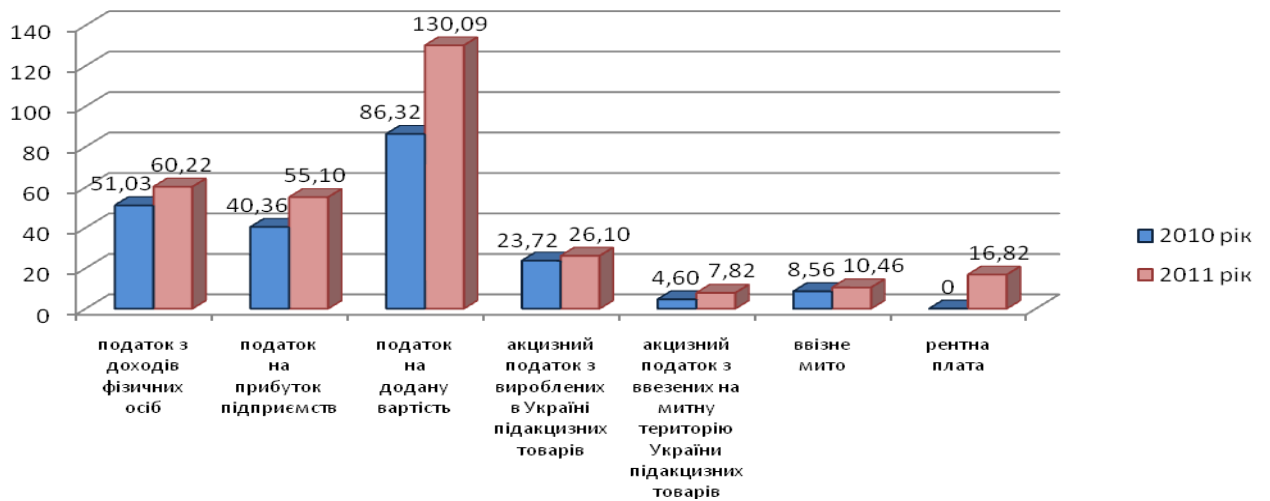

Рис. 1 . Динаміка податкових надходжень до бюджету за 2010 - 2011 р.р., млрд. грн.

Динаміка 2010–2011 рр. щодо податкових надходжень показує, що найбільшу частку у надходженнях займають податок на додану вартість, податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, акцизний податок та ввізне мито.

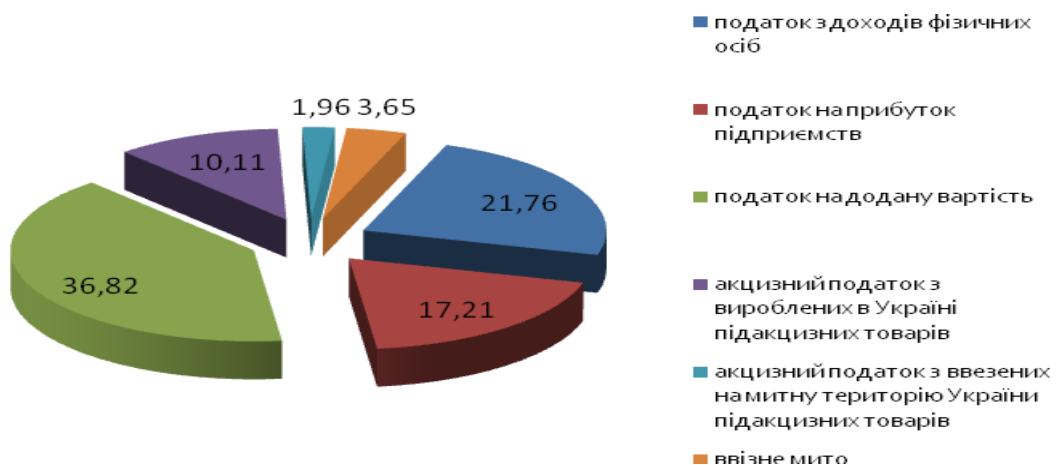

Рис. 2. Структура податкових надходжень до бюджету за 2010 р.

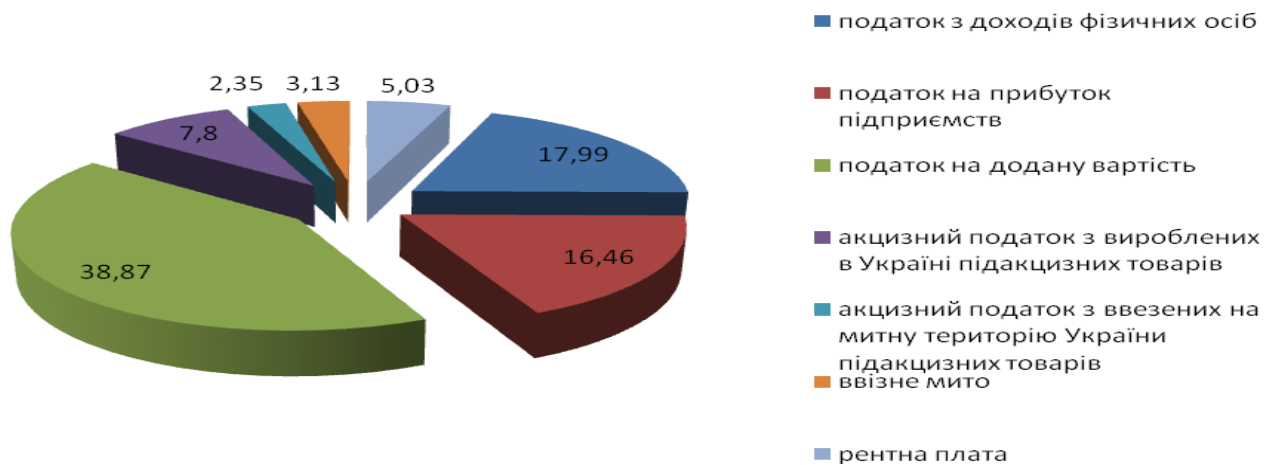

Рис. 3. Структура податкових надходжень до бюджету за 2011 р.

Висновки.

Проаналізувавши економічну сутність формування податкових надходжень бюджету як складової системи бюджетно-податкового регулювання, яка полягає у сукупності фінансових відносин, що виникають у процесі розробки і реалізації податкової політики, прогнозування та планування податкових надходжень, зауважити, що обґрунтовано та доцільно проводити прогнозування податкових надходжень із забезпеченням їх щорічного корегування з урахуванням змін макроекономічної ситуації та напрямів економічного розвитку країни в цілому.

Результатом нашого дослідження стало визначення факторів впливу на основні види податків, які формують надходження до бюджету, а також дано власне тлумачення категорії сталий розвиток, що - це керований системний підхід за допомогою якого з використанням інформаційних технологій та методу економіко-математичного моделювання можна дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку економічного зростання та справедливого розподілу отриманих матеріальних благ з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Дана тематика дослідження має перспективу розвідок так як в умовах поглиблення економічної кризи посилюється соціальна напруга в суспільстві. Соціальні наслідки реформ, які сьогодні вже абсолютно проявились, істотно перевершують допустимий для населення рівень. Тому особливої гостроти набуває необхідність формування цілісної, скоординованої та ефективної податкової та соціальної політики яка б сприяла вирішенню назрілих проблем, які суттєво впливають на сталий розвиток. Для цього потрібно активізувати структурну перебудову економіки, створювати нові високо-технологічні замкнені цикли, захищати права та розширювати можливості вітчизняного

товаровиробника, що дасть змогу забезпечити робочими місцями працездатне населення, збільшувати податкові надходження до бюджету, а це в свою чергу дасть можливість державі виконувати свої функції і забезпечувати збалансований сталий розвиток.

Перелік використаних джерел:

1. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Коваль В.Я., Новоторов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – Київ, РВПС України. 1999. – 716 с.
2. Дорогунцов С. І., Ральчук О. М. Сталий розвиток і безпека: аспекти сполучення. – К.: Т-во “ Знання ” України, 2002.– 34 с.
3. Колосницька М.Г. „Государственные расходы”. Курс лекцій // Экономический журнал ВШЭ. – 2003. – № 2. – С. 231–257.
4. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.
5. Трегубчук В. Концепція сталого розвитку для України // Вісник НАН України. – 2002.– № 2.– С. 33–34.
6. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень // Економіка України. – 2005.– № 1.– С. 36.
7. Аткинсон Э. Б., Стиглиц Дж. Э. Лекции по экономической теории государственного сектора. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 831 с.
8. http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=5749&sk/

The Essence of Sustainable Economic Development of Economy and Tax Leverage of Its Providing

Ignatyshyn Mariya, c.e.s, senior lecturer of Finance and credit Chair
Mukachevo State University, phone 2-13-98
Pyrynets Maryana, master student on Finance and credit speciality
Mukachevo State University, phone 2-11-09

Theoretically substantiated category of sustainable development has been viewed in the article, as well as the working out of methodological approaches and recommendations, aimed to increase the efficiency of regulatory and fiscal potential of the taxes in Ukraine in the context of sustainable development.

Key words: sustainable development, fiscal tool, tax burden, modeling.